

A Three Day Journey?

DIVINE DUPLICITY?

In Shemot 3:17, at the Burning Bush, Hashem tells Moshe to gather the elders of Israel and tell them of His plans to redeem the Children of Israel from the afflictions of Egypt and bring them to the Land of Israel:

וַאֲמַר אֶעֱלֶה אֶתְכֶם מֵעַנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וַדְּבָשׁ.

In the very next verse, Hashem commands Moshe to follow this up by speaking to Paroh, and He dictates to him what should be said to the king. As the reader waits expectantly to hear "Let my people go!", Hashem instead tells Moshe to petition Paroh to permit the nation to depart for only a three day holiday in the wilderness:

וְשָׁמְעוּ לְקֹלְךָ וּבִאֲתָ אֶתְּךָ וְזָקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמְרֹתֶם אֵלָיו הִ' אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכָּה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבַּחַה לַה' אֱלֹהֵינוּ.

These verses raise a host of questions. Why would Hashem instruct Moshe to ask Paroh for only a three day furlough if His real intent was to take the nation to the Promised Land forever? Was this an attempt to deceive Paroh? Why would Hashem choose to resort to deception rather than being upfront about the ultimate goal?^[1] What would have happened had Paroh consented to the three day request? Did Paroh know of the plans to leave permanently? Did the Egyptians know? Did the Israelites all know?

ONGOING NEGOTIATIONS

Two subsequent verses confirm that Moshe followed Hashem's instructions to the letter. In Shemot 5:3, when Moshe and Aharon meet Paroh they tell him:

וַיֹּאמְרוּ אֶלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָא עָלֵינוּ נִלְכָּה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבַּחַה לַה' אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגַּעֵנוּ בַדֶּבֶר אוֹ בַחֲרָב.

Similarly, in Shemot 8:23, in the aftermath of the fourth plague of ערוב, Moshe reiterates:

דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נִלְךְ בְּמִדְבָּר וְנִזְבַּחֵנוּ לַה' אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ.

In fact, Moshe's dialogue with Paroh throughout the entire set of Plagues appear to indicate that Paroh continued to believe that the Israelites were supposed to return to Egypt after their desert holiday. For this reason, even during the negotiations following the ninth plague of darkness, Paroh insists that the Israelites' livestock remain in Egypt to guarantee that their owners would come back after their holiday.

וַיִּקְרָא פְרַעֲה אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָכֵן עֲבֹדוּ אֶת ה' רַק צֹאנְכֶם וּבְקִרְכֶם יֵצֵא גַם טַפְכֶם וְלֶךְ עִמָּכֶם.

This leads us to the ultimate question: When Paroh finally agreed to let the Israelites go after the Plague of

the Firstborn, was he expelling them permanently (as the usages of the root גרש^[2] might imply) or merely granting them a temporary leave of absence for religious worship? Or, formulated alternatively, when Paroh chases after the Israelites in [Shemot 14](#), is he doing so because they appeared to be vulnerable ("נִבְּכִים הֵינִי וְנִבְּכִים הֵינִי הָעָם הַזֶּה") and he regretted expelling them ("וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרָעֹה") or because he had expected that they would return ("כִּי בָרַח הָעָם")?

GIFTS OR LOANS

The matter of the three day request is intertwined with the question of the nature of the gold and silver vessels the Egyptians gave the Israelites – see [Reparations and Despoiling Egypt](#). Did the Egyptians intend them as loans, anticipating that the Israelites would be returning, or as outright gifts knowing full well that the Israelites were leaving for good? In [Exegetical Approaches](#), we will explore the relationship between the various expectations of Paroh, the Egyptians, and the Israelites.

^[1] The [Ran](#) adds that the Children of Israel initially wondered why Moshe was afraid to be candid with Paroh, and this caused them to have doubts as to whether Moshe was really Hashem's messenger.

^[2] In Shemot 6:1, 11:1, 12:39.

A Three Day Journey?

Exegetical Approaches

Overview

Commentators disagree regarding whether any deception was involved in the request for merely a three day journey. Some suggest that Moshe did not mislead Paroh. According to HaKetav VeHaKabbalah, upon Paroh's denial of the original request, Moshe demanded complete freedom, and thus Paroh was fully cognizant from a very early stage that he was being asked to emancipate the nation. In contrast, the Netziv proposes that the change in plans occurred only after the unworthy among the Hebrews perished in the Plague of Darkness, as it was only then that the rest of the nation merited complete redemption. Finally, R"Y Bekhor Shor suggests that had the Egyptians not drowned in Yam Suf, the Israelites would have in fact returned to Egypt as promised and apparently the Exodus would have occurred in stages.

Most exegetes, though, think that the request was indeed a ruse, and a necessary one. They argue that had Moshe requested permanent freedom (an outrageous request by the moral standards of that era), Paroh would not have granted the Israelites even temporary leave, the Egyptians would not have loaned their valuables, and the process which ended with the Egyptians drowning at Yam Suf would not have been triggered. Additionally, the full extent of Paroh's intransigence would not have been displayed, and Moshe himself might have even been beheaded. Ramban also agrees that there was intent to deceive, but he proposes that the primary target of the deception was the Children of Israel themselves, who were not yet mentally prepared to leave Egypt permanently to go and conquer Canaan.

The differing positions are influenced by their views on a number of related issues. Under what circumstances or for what purposes is deception and/or lying permitted? How inflexible was Paroh? What is the meaning of "דָּרַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים"? What was Paroh thinking when he finally let the nation go, and why did he give chase so soon after?

No Deception

Some commentators explain that Hashem did not mislead Paroh, and that although Moshe's original request was for only a three day journey, changing circumstances caused the ultimate departure to be a permanent one. The variations of this possibility differ regarding the cause and timing of this change:

Upfront from the Start

Only the initial request was for a three day holiday, and after Paroh rejected it, Moshe upped the ante and demanded permanent freedom for the Israelites. There was thus no deception because Paroh knew of the plans all along.

SOURCES: [Sefer HaNitzachon](#), [HaKetav VeHaKabbalah](#)

Purpose of the initial three day request – These commentators explain that this request was intended only to demonstrate how hard-hearted and inflexible Paroh was that he would not consider even a temporary leave.^[1]

Moshe's subsequent conversations with Paroh – According to this approach, Moshe requested permanent freedom for the people even before the Plagues and throughout the process.^[2] However, this position does not explain why in the middle of the Plagues (8:23) Moshe again mentions a leave of only three days.

Deception not permitted – R. Lipmann-Muhlhausen is reluctant to attribute deception or a lie to Hashem or Moshe. A couple of paragraphs earlier, he writes regarding borrowing vessels (#49) "בזה טעו רבי' לפרשו". R. Mecklenburg is similarly reluctant, and this is consistent with his general tendencies in defending the Patriarchs – see his commentary to Bereshit 27:19 and [About R"Y Mecklenburg](#).

"שִׁלַּח אֶת עַמִּי" – HaKetav VeHaKabbalah asserts that the intensive פִּעַל form of the verb שלח means to send away permanently, and stands in contrast to the simple פָּעַל form which means simply to send. For more, see [שלח](#).^[3]

"וַיַּעֲבֹדוּ" – According to R. Lipmann-Muhlhausen and R. Mecklenburg, this refers to becoming servants of Hashem, and not just a one-time act of religious sacrifice.^[4]

Understanding the negotiations – This opinion does not account for the protracted negotiations between Moshe and Paroh as to whether women, children, and livestock would be able to accompany the men.^[5] In fact, HaKetav VeHaKabbalah (Shemot 10:11) appears to say that Paroh was petitioned merely for a temporary journey, and it was only his suspicion that Moshe's real intention was to leave permanently.

Permanent freedom granted at the Exodus – When Paroh finally agreed to release the Israelites, it was with the full knowledge that they were leaving for good. R. Mecklenburg reads "וַיְבָרְכֶם גַּם אֲנִי" in Shemot 12:32 to mean that Paroh will be blessed by their permanent departure as he will no longer need to endure further plagues.^[6]

Despoiling Egypt – As the Egyptians knew that the Israelites were leaving permanently, both of these commentators understand that the gold and silver vessels were given as outright gifts, not loans.^[7] See [Reparations and Despoiling Egypt](#).

Why did Paroh give chase? "כִּי בָרַח הָעָם" poses a difficulty particularly for the position that Paroh had given the Israelites their unconditional release.^[8] HaKetav VeHaKabbalah thus attempts to reinterpret "בָּרַח" as if it were a passive (נפעל) form related to בריח, and thereby explains that Paroh thought the Israelites were locked in by the desert (as in "סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר").^[9]

Switch Prior to the Exodus

The original request and subsequent negotiations related only to a three day journey. However, the situation changed after the Plague of Darkness, and when Paroh ultimately granted permission, it was to leave forever.

SOURCES: [Netziv](#)^[10]

Purpose of the initial three day request – The Netziv explains that had the Egyptians known that the Israelites were leaving for good, they would not have loaned them their gold and silver vessels.^[11] He adds that the Egyptians' desire to retrieve their loaned objects, in turn, led them to chase after the Israelites and drown in Yam Suf.^[12]

Moshe's subsequent conversations with Paroh – The Netziv maintains that throughout the Plagues, the negotiations dealt with the plans for a temporary religious excursion (as is explicit in 8:23 and indicated by many other verses). Only after the Plague of Darkness during which the unworthy part of the Hebrew population perished, did the rest of the Children of Israel become worthy of complete freedom, and at this point Moshe demanded their permanent release.^[13]

Permanent freedom granted at the Exodus – According to the Netziv, after the Plague of the Firstborn, Paroh banished the Israelites permanently, as per Hashem's prediction "קָשַׁלְחוּ כָּלָה גֵרֶשׁ יִגְרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה" (Shemot 11:1).^[14]

Why did Paroh give chase? The Netziv posits that Paroh regretted his decision to permanently free the Israelites ("וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרַעֲוֵה וַעֲבָדָיו"), and that the Egyptian masses were never even aware that the Israelites had been granted permanent freedom.^[15] Thus, when he received reports that the Israelites were lost and cowering ("כִּי בָּרַח הָעָם") in the wilderness, he decided to change course.^[16]

Despoiling Egypt – The Netziv maintains that although the objects were given as loans, they later became spoils of war and legitimately became the property of the Israelites. See [Reparations and Despoiling Egypt](#).

Always Planned to Return

Even after the Exodus, the Israelites were still planning on returning to Egypt after their three day journey, as Moshe had promised Paroh.^[17] Once Paroh and the Egyptians drowned at Yam Suf, though, there was no longer any reason to return.

SOURCES: [R. Yosef Bekhor Shor](#), [Chizkuni](#), [R. Bachya](#)^[18]

Purpose of the initial three day request – R. Bachya suggests that the point was for the Children of Israel to gradually become accustomed to Hashem's commandments.

What if Paroh had consented initially or not chased? R. Bachya's comments appear to suggest that there would have been multiple stages of the Exodus, and taking permanent leave of the Egyptians would

have come only at a later stage.

Moshe's subsequent conversations with Paroh – According to this approach, the entire dialogue discussed only a temporary journey.

Deception not permitted – These commentators stress the importance of Moshe and the Israelites not being guilty of lying (or theft).

Temporary leave granted at the Exodus – Paroh permitted the Israelites merely to go to sacrifice.

Despoiling Egypt – According to R. Yosef Bekhor Shor, the borrowed vessels would have been returned had the Egyptians not drowned and forfeited their claims. On the other hand, R. Bachya says that the objects were given in lieu of centuries of unpaid wages and with no expectation of their being returned. See [Reparations and Despoiling Egypt](#).

If the Israelites were keeping their word, why did Paroh give chase?

- R"Y Bekhor Shor Shemot 5:4 interprets "דָּרְךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" as three travel days, and thus he says that the Israelites about-faced immediately after the three days.^[19] According to him, despite the Israelites turning back toward Egypt, talebearers told Paroh that the Israelites intended to flee.^[20]
- Alternatively, though, "דָּרְךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" means a distance covered by an average person in three days.^[21] According to this, the Israelites might have still been at the beginning of their allotted journey time^[22] when Paroh was goaded into chasing after them.

No Choice but to Deceive

This approach understands the three day proposal as a necessary ruse to facilitate the Exodus.

Commentators diverge regarding the intended audience of the deception and as to why this ploy was essential:

Egyptians Were Misled

SOURCES: [Mekhilta DeRabbi Yishmael](#), [Shemot Rabbah](#), [Rashi](#), [Lekach Tov](#), [Rashbam](#), [Ibn Ezra](#), [Ralbag](#), [Ran](#), [Akeidat Yitzchak](#), [Abarbanel](#), [Shadal](#)

Purpose of the deceptive three day request – There are a number of different possibilities:

- Had Paroh known that the Israelites intended to leave permanently, he would not have let them go even temporarily – Rashbam identifies this as Moshe's concern,^[23] and Ralbag says that this was Hashem's reason for the deception.
- Had Paroh and the Egyptians known from the beginning that the Israelites were leaving permanently, they would not have chased after them and drowned in Yam Suf^[24] – Shemot Rabbah, Lekach Tov, Ibn Ezra, Ran.
- The Egyptians would not have loaned their belongings to the Israelites had they known that they would not be returning – Ibn Ezra.^[25] Ibn Ezra assumes that the objects were a loan – see [Reparations and](#)

[Despoiling Egypt](#) for a full discussion.

- Paroh's refusal of the three day request demonstrated his intransigence more so than if he had been asked to free the Israelites permanently^[26] – an opinion cited by the Ran,^[27] Akeidat Yitzchak, Abarbanel.^[28] While slavery itself was the norm during this time period in Egypt and the rest of the world,^[29] records exist of other Egyptian slaves being granted furloughs for religious worship.^[30]
- Moshe would not have dared to request that Paroh completely free the Israelites,^[31] and such a bold request might even have caused Paroh to kill Moshe and act even harsher toward the Israelites – Shadal.^[32]

Is deception permitted?^[33]

- Rashbam and Shadal maintain that it is permissible to be deceptive in such cases.^[34] Rashbam notes the parallel use of sacrificial worship as a cover story also in the case of Shemuel, and Shadal alludes to the verse "וְעַם עִקְשׁ תִּתְּפַתֵּל" also in his justification of despoiling Egypt.^[35] The Ran also, while highlighting the potential moral issues involved and noting that these caused both the Israelites^[36] and Paroh himself^[37] to doubt whether Moshe was acting as God's messenger,^[38] nevertheless explains that Hashem uses such means in administering punishment to the wicked.^[39]
- Ibn Ezra is more circumspect in his justification of the action, saying "וחלילה שהנביא דבר כזב".^[40] He is thus forced to resort to arguing that technically Moshe did not lie because he never explicitly said they would return, and that the nation did in fact sacrifice at Mt. Sinai.^[41] Even according to Ibn Ezra, though, Moshe's request was misleading.

How could such a secret be kept from the entire Egyptian nation? Ibn Ezra praises the righteousness of the Israelites for not revealing the secret ("וצדיקים גמורים היו ישראל שלא גלו הסוד").^[42] Alternatively, the Egyptians were informed of the plans to leave permanently and this accounts for Paroh's suspicions and insistence on guaranteeing their return.^[43]

Moshe's subsequent conversations with Paroh – According to this approach, the entire dialogue discussed only a temporary journey.

Temporary leave granted at the Exodus – Ibn Ezra explains that Paroh gave the Israelites only temporary leave to sacrifice ("וגרשו אותם המצרים ללכת לזבח").^[44] Thus Paroh needed to specify "גַּם צֹאנְכֶם גַּם", while had the Israelites been leaving permanently this would have been obvious.

Despoiling Egypt – These commentators diverge on this issue. Most explain that the items were given as loans with the expectation that they would be returned, but that the Israelites were entitled to keep them as compensation for the slavery. However, Rashbam maintains that the items were given as gifts to sponsor the religious worship, perhaps to gain Divine favor. See [Reparations and Despoiling Egypt](#).

Why did Paroh give chase? According to this approach, "וַיִּהְיֶה לְבַב פַּרְעֹה" means that Paroh regretted granting permission for a three day holiday and falling for the Israelite ruse. There is a difference of opinion, though, on how he knew that he had been deceived and that the Israelites had fled ("כִּי בָּרַח הָעָם"). This disagreement centers on the meaning of the phrase "דָּרַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים":

- Three travel days – Mekhilta DeRabbi Yishmael, Shemot Rabbah, and Rashi.^[45] According to them, Paroh's spies reported back to him that the Israelites did not head back to Egypt on the fourth day, and thus Paroh knew that he had been duped.
- A distance which takes an average person three days to cover – This is apparently the approach adopted by the Lekach Tov and Ibn Ezra who note that this is the distance to Mt. Sinai.^[46] According to them, Moshe did not lie,^[47] and the nation was, in fact, on its way to Mt. Sinai as promised.^[48] Thus, Ibn Ezra explains that it was the Israelites' U-turn at Pi-HaCherot which led Paroh to conclude that their intention was not to go to sacrifice.

Even the Israelites Themselves Did not Know

SOURCES: [Ramban](#)

Purpose of the deceptive three day request – Ramban explains that the Children of Israel were not yet prepared to leave Egypt permanently and would not have agreed to enter and conquer the Land of Israel.^[49]

Moshe's subsequent conversations with Paroh – According to this approach, the entire dialogue discussed only a temporary journey.

When did the Israelites find out that they were going forever? While Moshe is instructed in Shemot 3:16-17 to inform the Elders of Israel about the long range plans, it is unclear if the masses were ever privy to this information.^[50] Even if they were aware of the long term plan, it is difficult to determine when they thought it would be implemented and if even during the actual Exodus they knew they were leaving permanently.^[51]

Deception not permitted – Ramban does not address this issue.

Despoiling Egypt – Ramban does not address this issue.

Temporary leave granted at the Exodus – Paroh gave the Israelites only permission to go to worship.

Why did Paroh give chase? According to Ramban, Paroh's spies reported that the Israelites were not sacrificing but were rather parading as if they had achieved full freedom.

^[1] See below for the Akeidat Yitzchak's similar position and Shadal's critique (and possible solution).

^[2] This shift may be connected to the new mission of Moshe which began in Shemot 6. Initially, Hashem offered a more gradual process in which the Children of Israel would not have immediately left Egypt forever. Paroh's intransigence and the resulting impatience of the Israelites then caused a change in plans – see [Double Mission](#).

^[3] See [שלה](#) for cases which do not fit this pattern, and see [R"E Samet](#) in סדרה ראשונה, שדרה בפרשת השבוע, who takes issue with R. Mecklenburg's claim, arguing that the distinction between the forms depends not on

permanence but the level of force involved.

[4] However, see Shemot 10:26 from which it is apparent that the verb לעבוד in this story connotes sacrifices, and see [R"E Samet](#).

[5] All of this makes little sense if one assumes that Paroh knew the entire time that the Israelites would be leaving for good.

[6] HaKetav VeHaKabbalah rejects the reading of other commentators that the verse is related to religious worship. However, R. Mecklenburg's reading does not explain why Paroh specified "גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ"; this fits better in a context of negotiations over who could participate in the religious ritual. Cf. the Netziv's explanation below.

[7] See Sefer HaNitzachon 49 and HaKetav VeHaKabbalah Shemot 3:22 and 11:2.

[8] R. Mecklenburg acknowledges this difficulty, but presents it as a problem even for those who say that Paroh had only authorized a temporary journey, as even according to them the Israelites were not fleeing.

[9] See the Netziv below for a more plausible alternative which could also work for HaKetav VeHaKabbalah's position.

[10] This appears to also be the position of [HaRekhasim Levik'ah](#), but it is much more fully developed by the Netziv.

[11] According to the Netziv, the objects were loaned only after Paroh granted permission to leave (see [Reparations and Despoiling Egypt](#) for different opinions on this matter), but the Egyptians were still unaware that Paroh had expelled the Israelites permanently. The Netziv (Shemot 11:2) adds that therefore Hashem specified that Moshe should speak "in the ears of the people" so that secrecy would be maintained (cf. LXX).

[12] Cf. Ibn Ezra and the Ran below.

[13] It is unclear why the Netziv needs to propose both this factor and the previously mentioned aspect of the despoiling of the Egyptians, as either alone could have sufficed. The advantage of this second factor is that it does not involve any intentional deception.

[14] The Netziv explains that Paroh emphasized "גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ" despite the permanent nature of the release, as there was room to think that Paroh would have confiscated their livestock. Cf. Josephus in Antiquities 2:14:5 (307) that Paroh wanted to keep the Israelites' herds as the Plagues had wiped out that of the Egyptians.

[15] This is how he interprets "וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרַעֲהוֹ וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם", that Paroh changed his mind to agree with his people.

[16] Cf. R"Y Albo in Sefer Halkkarim 4:25.

[17] Like the first two possibilities above, this option attempts to reconcile Moshe's requests with what the nation ultimately did. However, in contrast to HaKetav VeHaKabbalah's approach which reinterprets the

subsequent requests to match them to the end result of the nation leaving permanently, this option posits that the originally intended outcome would have matched the requests. The Netziv's variation is a combination of these two.

[18] C. Chavel in his notes to the commentary suggests that this position should be attributed to R. Chananel due to its similarity to the position R. Bachya cites in the name of R. Chananel in 3:22. In contrast, Y. Ratzaby attributes it to R. Saadia.

[19] This is how he explains "וַיִּשְׂבּוּ יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ" in Shemot 14:2. [R"Y Bekhor Shor's comment (Shemot 13:20) "ביום הששי – ביום מסכות" is apparently the result of a scribal error. See Chizkuni there who has "ביום השני".] R"Y Bekhor Shor does not address whether by this point the Israelites had already offered their sacrifices.

[20] According to R"Y Bekhor Shor's approach that the Israelites were keeping their word, they should have been back in Egypt by the seventh day after the Exodus. Thus, it is likely that according to him, the splitting of Yam Suf took place earlier than that. Cf. Mekhilta DeRabbi Yishmael below.

[21] See Lekach Tov and Ibn Ezra below that the intent was to sacrifice at Mt. Sinai.

[22] Thus they had not yet sacrificed, as they had not yet arrived at Mt. Sinai.

[23] As opposed to most other commentators, Rashbam's point of departure is Shemot 3:12, and he tries to explain how Hashem's response there addresses Moshe's concerns.

[24] According to this approach, Hashem takes an active role in hardening a sinner's heart – see [Hardened Hearts](#) regarding whether Ibn Ezra is consistent on this issue. See also Abarbanel who critiques this position and says that Hashem could obviously have arranged the chase and drowning through less morally dubious means.

[25] The commentators differ regarding the relationship between the three day ruse, the borrowing of vessels, and the Egyptians chasing and drowning in Yam Suf. According to Ibn Ezra, the three day ruse facilitated both the borrowing and the chase, while the Ran says that the three day ruse and the borrowing together led to the chase (see HaKetav VeHaKabbalah above who critiques the position of the Ran). A third variation appears in the Netziv (see above) who says that the three day ruse facilitated the borrowing which, in turn, caused the Egyptians to chase.

[26] Shadal dismisses this possibility noting that the reason Paroh refused this request was only out of concern that the nation would not return. However, Shadal cites his student R. Yitzchak Pardo's response that Paroh's initial refusal made no mention of this concern and was also accompanied by a worsening of the conditions of the slavery.

[27] See above for the similar position in Sefer HaNitzachon. See also [Hardened Hearts](#) for the position cited by the Meiri that the meaning of "וַיִּחַזַק ה' אֶת לֵב פַּרְעֹה" is that He displayed Paroh's stubbornness for the world to see.

[28] The Akeidat Yitzchak and Abarbanel thereby avoid the opinion above that Hashem actively caused Paroh to harden his heart. For more on their positions on this issue, see [Hardened Hearts](#).

[29] Thus, Paroh's refusal to permanently free the Israelites would have been viewed as morally legitimate and perhaps the only rational course of action. Not allowing slaves the opportunity to worship their God, on the other hand, would have been considered a violation of accepted practice.

[30] See the sources cited by N. Sarna, *Exploring Exodus* (New York, 1996): 227 fn.86. See also R. D"Z Hoffmann *Shemot* 3:16 who gives the polytheistic backdrop: "לכל גדול היה זה בעולמם של עובדי-האלילים, להניח לכל עם". Thus, although from a modern perspective, demanding complete freedom may seem like the more sustainable request, projecting the (post-Biblical) moral standards of secular society on Ancient Egypt may be quite anachronistic.

[31] Such a demand would have been viewed as outrageous in a society where slavery was standard, and Moshe would have lost all credibility.

[32] Cf. [U. Cassuto](#) who suggests that diplomatic niceties required opening with a more limited request, and see [R"E Samet](#) who further develops this approach.

[33] There are two aspects which may be problematic here. One is whether the Israelites sacrificed as Moshe said or whether this was an outright untruth. This depends on the understandings of "דִּרְךָ שְׁלֵשֶׁת יָמִים" – see below. The second issue is that the Egyptians were led to believe that the Israelites would be returning.

[34] It is not clear whether they are permitting merely deception or even an outright lie. See below that according to the Mekhilta DeRabbi Yishmael and Rashi, even an outright lie might be permitted.

[35] See also Bavli Megillah 13b regarding Yaakov.

[36] The Ran also raises the possibility that Moshe himself did not initially understand the reason for Hashem's command. Interestingly, R"Y Albo (Ran's disciple) makes a parallel suggestion in *Sefer Halkkarim* 4:25 regarding the ruse which caused Sichon to attack. For more, see [Hardened Hearts](#), and see [Moshe](#). Also compare to Shadal above who suggests that the reason for the command here was Moshe's fears of being more direct.

[37] According to the Ran, Paroh's sins necessitated punishment, and thus Hashem intentionally hardened his heart. The Ran appears to adopt a Maimonidean position regarding the moral justification of this action – see [Hardened Hearts](#).

[38] According to the Ran, it was only at Yam Suf that the Israelites understood the purpose of the ruse, and this led to their belief "וַיֵּאֱמְנוּ בַּה' וַיִּבְרְאוּ עֲבָדָיו". The nation's doubts may have returned, though, many times during the years in the wilderness – see [Moshe](#).

[39] The Ran compares this to Hashem's misleading of Paroh into thinking that Yam Suf dried up through natural means. Rather than positing that Hashem used the wind to dry up the sea, the Ran assumes that the sea could not have been dried through natural means, and the wind was merely a ruse to fool Paroh that the

process was natural. For more, see [Yam Suf](#). The parallel, however, is not exact, as using a natural decoy does not require human deceit or theft.

[40] Ibn Ezra's position is typical of exegetes who lived in Islamic lands, and is likely influenced by sensitivity to Muslim polemics and accusations. Cf. R. Saadia Bereshit 20:12 (p.390), R. Chananel Shemot 3:22 regarding despoiling Egypt "חס ושלום שיתיר הקדוש ברוך הוא לגנוב דעת הבריות", and Ibn Ezra Bereshit 27:19.

[41] See below that according to Ibn Ezra, "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" refers to the distance to Mt. Sinai, and that Moshe kept his word.

[42] Cf. Tanchuma Shemot 10.

[43] It is also possible that the Israelites did not believe such a plan was realistic – see [Menachem Leibtag](#) who develops this idea.

[44] He adds that the Egyptians thought that the Plagues had come because they had not allowed the Israelites to sacrifice, as per Shemot 5:3 (rather than because they had enslaved them unjustly). Thus, the necessary remedy was merely to permit the Israelites to sacrifice.

[45] According to this position, as the Israelites never sacrificed after three days, the three day request was a complete fabrication.

[46] Cf. Akeidat Yitzchak who speaks of a total of ten days for the entire journey. See also the suggestion of A. Shemesh, "Three Days' Journey from the Temple," DSD 6:2 (1999): 127 that the phrase means leaving the land of Egypt, and stands in contrast to Paroh's suggestion of "לִכְנֹס זָבָחוֹ לְאֱלֹהֵיכֶם בְּאֶרֶץ".

[47] See above that Ibn Ezra is very concerned with this point.

[48] See HaKetav VeHaKabbalah above who is bothered by why Paroh assumed that the Israelites had run away.

[49] Cf. [Shemot Rabbah](#) that the ones who did not want to leave Egypt died during the Plague of Darkness. See also the interpretation of R. Bachya above who speaks of the need for a gradual religious initiation (and see [Israelites' Religious Identity](#)), and R. Hirsch Shemot 3:13 who notes that educating the Israelite nation was more difficult than speaking to Paroh. The fears of the nation to do battle with the Canaanites and their reluctance to leave Egypt are brought into sharp relief already in Shemot 14:12 and continue to be an issue throughout the forty years in the wilderness. For elaboration, see [The Roundabout Route](#).

[50] Shemot 4:31 and 6:9 might indicate they were, and see Ibn Ezra above who praises the Israelites for not revealing the secret.

[51] This question depends in part on when all of the laws in Shemot 12 were transmitted to the people – see [Shemot 12](#).

A Three Day Journey?

Sources

BIBLICAL TEXTS

שמות ג': י"ז-י"ח

(יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶתְכֶם מֵעַנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ זְבֹת חֶלֶב וְדָבָשׁ. (יח) וְשָׁמְעוּ לְקוֹלְךָ וּבֵאתָ אֵתָהּ וְזָקַנִי יִשְׂרָאֵל אֶל מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלְכָה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָר וְנִזְבְּחָה לָהּ אֱלֹהֵינוּ.

שמות ה': ג'

וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרָיִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָר וְנִזְבְּחָה לָהּ אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגַּעֲנוּ בְּדַבְרֵךָ אוֹ בְּחָרֵב.

שמות ח': כ"ג

דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלְךְ בְּמִדְבָר וְנִזְבְּחָנוּ לָהּ אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ.

שמות י': כ"ד

וַיִּקְרָא פְרַעֲה אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָכוּ עִבְדוּ אֶת ה' רַק צֹאנְכֶם וּבְקִרְכֶם יֵצֵג גַּם טַפְכֶם יֵלְךְ עִמָּכֶם.

שמות י"א: א'

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עוֹד נִגַע אֶחָד אֲבִיא עַל פְּרַעֲה וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרָי כִּי יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשֶׁלַּח חֹרֵב וְגֵרֶשׁ יִגְרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה.

שמות י"ב: ל' - ל"ג

(ל) וַיִּקַּם פְּרַעֲה לַיְלָה הוּא וְכָל עַבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם וַתְּהִי צָעֲקָה גְדוֹלָה בְּמִצְרַיִם כִּי אִין בַּיִת אֲשֶׁר אִין שֵׁם מֵת. (לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אֲתֶם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' כְּדַבְּרֵכֶם. (לב) גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְכֶם קָחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וּלְכוּ וּבִרְכַתֶּם גַּם אֶתִּי. (לג) וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כָלֵנוּ מֵתִים.

שמות י"ד: א' - ה'

(א) וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. (ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשֻׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת בֵּין מִגְדַּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צֶפֶן נִכְחוּ תַחְנוּ עַל הַיָּם. (ג) וְאָמַר פְּרַעֲה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עָלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. (ד) וַחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲה וַרְדֵּף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָהּ בְּפְרַעֲה וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ כֵן. וַיִּגְדַּל לְמַלְךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לִבָּב פְּרַעֲה וַעֲבָדוּ אֶל הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה זֹאת עֲשִׂינוּ כִּי שָׁלַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעֲבָדֵנוּ.

CLASSICAL TEXTS

מכילתא בשלח ויהי א'

יום חמישי נסעו מצרים ובאו עד רעמסס וביום ששי ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת אמרו להם האקטורין הגיעה פרותזימיה שלכם לחזור למצרים שני דרך שלשת ימים אמרו להם ישראל וכשיצאנו ברשות פרעה יצאנו שני ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אמרו להם האקטורין רוצין ולא רוצין סופכם לקיים דברי מלכות עמדו עליהם ישראל הכו מהם פצעו מהם הרגו מהם הלכו והגידו לפרעה. אמר להם משה חזרו לאחריכם כיון שתקעה קרן לחזור התחילו מחוסרי אמונה שבישראל תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין לפיכך נאמר וישובו ויחנו לפני פי החירות.

שמות רבה שמות ג' ח'

ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים, למה אמרו שלשה ימים ולא אמרו נלכה נא לעולם, למה אמרו כן כדי שיטעו המצריים וירדפו אחריהם בשעה שיצאו ויאמרו לא גאלם אלא על מנת שילכו ג' ימים ויזבחו לו והם עכבו עצמן כל כך וירדפו אחריהם בסוף ג' ימים ויטביעם בים למדוד להם במדה שמדדו שאמרו (שמות א') כל הבן הילוד היאורה וגו'.

שמות רבה (וילנא) י"ד ג'

חשך למה הביא עליהן יתברך שמו של הקדוש ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות לפי שהיו פושעים בישראל שהיה להן פטרונין מן המצריים והיה להן שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לצאת אמר הקדוש ברוך הוא אם אביא עליהן מכה בפרהסיא וימותו יאמרו המצריים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהן לפיכך הביא על המצריים את החשך ג' ימים כדי שיהיו קוברין מתייהם ולא יהיו רואין אותן שונאיהם ויהיו משבחין להקב"ה על כך.

MEDIEVAL TEXTS

רש"י שמות י"ד ה'

ויגד למלך מצרים – איקטורין שלח עמהם, וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין

למצרים, באו והגידו לפרעה ביום הרביעי. בתמישי ובששי רדפו אחריהם, וליל שביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, והוא יום שביעי של פסח, לכן אנו קורין השירה ביום השביעי. ויהפך – נהפך ממה שהיה, שהרי אמר להם (שמות י"ב: ל"א) קומו צאו מתוך עמי, ונהפך לבב עבדיו, שהרי לשעבר היו אומרים לו (שם י"ז: ז') עד מתי יהיה זה לנו למוקש, ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאלום.

לקח טוב שמות ג': י"ח

ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר. כדי להסיתן לרדוף אחריהם.

לקח טוב שמות ח': כ"ג

דרך שלשת ימים. הוא דרך הר חורב.

רשב"ם שמות ג': י"ב

ועל מה שאתה אומר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, כלומר באיזה טענה שאומר לפרעה ישמע אלי להוציאם? בהוציאך את העם ממצרים אני מצוה לך עכשיו שתעבדו את האלהים על ההר הזה ותקריבו עולות, וטענה זו תוכל לומר, כי לזבוח לאלהים יניחם ללכת. ואעפ"י (כן) שכאן לא פירש, לבסוף מפרש ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגוי' ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשצוהו הק' למשוך את דוד אמר שמואל להק' ושמע שאול והרגני, והק' אמר לו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לי"י באתי. אף כאן דרך חכמה צוה למשה בהוציאך וגוי' וכן תוכל לומר לו. מי שמפרשים [מקראות הללו על] עניינים אחרים אינם אלא טועים גמורים.

אבן עזרא הפירוש הארוך ה': ג'

...ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ, רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו, וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר, ושם זבחו, ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג': י"ב). ועוד, ויבן משה מזבח תחת ההר (שמות כ"ד: ד'), גם המזבח שבנה בחלישת עמלק בהר סיני הוא, כי כתוב ויחנו ברפידיים (שמות י"ז: א') ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב (שמות ו'). ובבא הארבה נתן רשות לקצת ישראל שילכו לזבוח, ובמכת חשך נתן רשות ללכת לכולם, רק המקנה שלהם לא ילך עמם, וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים, אז נתבררו להם דברי משה, פן יפגענו בדבר, על כן אמרו כולנו מתים (שמות י"ב: ל"ג) וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאלום.

אבן עזרא הפירוש הארוך י': י'

ויאמר. יהי כן ה' עמכם שאתם אומרים עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם כי הרעה קרובה מכם, ונגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק, כי אותה אתם מבקשים, כי דין שאעשה ככה, ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה, שישבו עד שיכזב. רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים. ודעת המצריים היתה

שישובו, על כן השאילום. ובעבור דבר אחר, שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו, לא היה רודף אחריהם. והשם צוה לעשות כן, עד שירדוף אחריהם ויטבע. והנה זה מפורש, וישובו ויחנו לפני פי החירות (שמות י"ד: ב'). ואין להרהר אחרי מעשה השם שהכל עשה בחכמה, אעפ"י שהיא נעלמת מעיני החכמים. והנה בדברי דוד: כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים, אז תחרץ, כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים (שמ"ב ה': כ"ד).

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות י"א:ד'

...ובהיות ישראל קרובים לצאת, ושאלה (שמות ג': כ"ב). ולולי שנתן השם להם החן לא היו נותנים להם כלום. ודע כי דבר גדול היה. וצדיקים גמורים היו ישראל, שלא גלו הסוד, והוא שפרעה חשב על דברי משה דרך שלשת ימים שילכו וישובו אל מצרים. וחלילה שהנביא דבר כזב, כי לא אמר לעולם נשוב. וחכמת השם נשגבה מדעתנו. ואשר נראה לי שהיה זה הדבר בעבור שני דברים: האחד: שיתנו להם כלי כסף וזהב. ואלו ידעו שלא ישובו, לא היו נותנים. והדבר השני: שיטבע פרעה וחילו. כי אלו היו הולכים ברשותו, ואין בלבו שישובו, לא רדף אחריהם. והעד: ויגד למלך מצרים כי ברח העם (שמות י"ד: ה').

אבן עזרא הפירוש הארוך י"ד:ב'

ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר (שמות ח, כג), נראה לפרעה מדבריו, כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם. וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר, ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת, אז חשב פרעה, כי כל מה שדבר משה בערמה היה, כי אין דעתו לזכות, כי אם לברוח, כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע איזה דרך ילך.

ר' יוסף בכור שור שמות י"ד:ב'-ה'

(ב) וישובו – איני רוצה שתהיו בדאים; שאמרתם: 'דרך שלשת ימים' ותחזרו (ראה שמי' ת, כג), וגם שאלתם כליהם על מנת להחזירם (ראה שמי' יב, לה-לו); ולכך תשובו, לעמוד על אמונתכם.
 (ג) ואמר פרעה לבני ישראל – ואני אשים בלבו של פרעה, שיאמר על בני ישראל שהם נבוכים – מסוגרים ומעורבבים; כמו "נבכי ים" (איוב לח, טז).
 (ד) ורדף אחריהם – שיצא לקראתם למלחמה, וכשינוסו, ירדפם ולא יניחם לחזור; והרי הפשיעה עליו ועל עמו, שלא הניחום לחזור ולא להשיב להם מה ששאלו מהם.
 (ה) ויגד למלך מצרים – מספרי לשון הרע היו, שהיו אומרים ודאי לא כיוונו כי אם לברוח.

ר"י החסיד שמות ח':כ"ג

דרך שלשת ימים נלך במדבר. למה לא אמר נלך מכל וכל, וי"ל אם היה אומר לו כך לא היו שואלים להם כלום.

חזקוני שמות ג': י"ח

נקרה עלינו – בשבילנו, כמו כי עליך נשאתי חרפה. דרך שלשת ימים – וכן עשו, כדכתיב ויחנו ביום השני באיתם בקצה המדבר.

חזקוני שמות ח': כ"ג

דרך שלשת ימים נלך במדבר שכן ביום השני חנו בתחלת המדבר, כדכתיב ויסעו מסוכות ויחנו באיתם בקצה המדבר, פירוש בתחלת המדבר.

חזקוני שמות י"ד: ב', ד'

(ב) וישבו אין אני רוצה שיחזיקום מצרים בדאים שקבעו להם זמן דרך שלשת ימים נלך במדבר.
(ד) ורדף אחריהם כשיצא לקראתם למלחמה הם ינוסו והוא ירדפם ונמצאת הפשיעה עליו ועל עמו שלא יניחו לחזור ואין עליהם להשיב להם את מה ששאלו שהרי הניחו להם בתיים ושדותיהם וכליהם.

רמב"ן שמות ג': י"ב

ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות – רבו הפירושים במקרא הזה. והנכון על דרך הפשט, כי הקדוש ברוך הוא אמר למשה שני דברים, שירד להצילו מיד מצרים, והיה אפשר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם, אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני.
ומשה נתירא משתיהן, ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה, אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול, ואם אומר אליו לעזוב את העם כלו יהרגני, כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני (שמ"א ט"ז: ב'). ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים, כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען, כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ולא יחשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם, כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני.

כי ההצלה מיד פרעה אינה תלויה בהם, אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם, או יגרשם מארצו על כרחם. ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם בזה, כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה, אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה. וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחילה ועד סוף ופחדתם ממנה במצרים ובמדבר.

זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם. ועל שתיהן ענהו ה', אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך. וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם, כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו, וגם בך יאמינו לעולם, ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצום. והנה נגלית לך בהר הזה בלבת אש, כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה.

והנה למשה אות במה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו, ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני. כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו

ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם.

ר' בחיי שמות ג': י"ח

דרך שלשת ימים. חס ושלוש שיהיה הדבר הזה ערמה כדי לברוח, אלא כדי לקבל המצות, כי רצה הקדוש ברוך הוא להכניסם במצות מעט מעט, שהרי נצטוו תחלה על השבת במרה, וכענין שמצינו באברהם שלא אמר לו מיד, קח נא את יצחק, אלא: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק" (בראשית כב, ב).

רלב"ג שמות ג': י"ח

והנה יעד אותו השם יתעלה, שהם ישמעו לקולו; ואמר לו, שיבא אחר זה הוא וזקני ישראל למלך מצרים ויאמרו לו: ה' אלהי העברים נגלה לנו ובקש ממנו שנעבדהו, ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו. והנה צוה לו השם יתעלה, שיאמר זה המאמר לפרעה בזה האופן, ולא יגלה לו שכונתו להוציאם משם במוחלט; כי אם ידע פרעה שלא ישובו, לא יתרצה בזה בשום פנים. והשם יתעלה יעשה תמיד מה שיעשהו בסבות היותר נאותות אל שיגיע מהם התכלית הדרוש, ולזה אמר לשמואל: "עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לה' באתי" (ש"א טז, ב), כדי שלא יהרגוהו שאלו. וכן צוה למשה לאמר זה המאמר, כדי שיתכן שישגיג בו מבוקשו מפרעה; עם שזה המאמר היה גם כן צודק, כי הם זבחו שם זבחים לשם יתעלה בעת שנתנה להם התורה, כמו שמבואר בסוף פרשת 'ואלה המשפטים'.

דרשות הר"ן י"א

אבל יש כאן שאלה, שלאחר קריעת ים סוף מצינו כתוב (שמות יד לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ואם כן נראה שקודם זה לא היתה אמונתם שלמה עליהם. ויש לומר בזה, שתיכף שעשה משה האותות, האמינו בו אמונה גמורה, כמו שאמר ויאמן העם. כי לא האמינו בו יותר בקריעת ים סוף, ממה שהאמינו בו בכל האותות שעשה במצרים, שכולם היו יוצאים מטבעו של עולם ומנהגו. אבל הדבר הזה מבאר הרבה ספיקות גדולות ונופלות בענין יציאת מצרים. והוא, שמתחילה כשעשה האותות, האמינו בו אמונה שלמה, אבל לאחר מכאן, ראו בעיניהם דברים של תימה, שצריכין להתבאר. ראשונה, שאחר אשר פקד ה' את בני ישראל, ורצה להצילם מיד מצרים, ולהנחילם את הארץ, וצוה למשה שיאמר אל זקני ישראל כמו שאמר (שמות ג טז-יז) לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' פקוד פקדתי אתכם וגו' ואומר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' אל ארץ זבת חלב ודבש וגו', מאי טעמא לגנוב דעתו של פרעה כלל, שיאמרו לו (שם יח) אלהי העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים, והנה זה דרך העבדים שאין ידם תקיפה, שרוצים לברוח, ומתנכלים על אדוניהם לברוח, ולמה משה ואהרן שהיו שלוחי ה', לא יאמרו אל פרעה ביד רמה, שהגיע קיצם של ישראל ליגאל, ושלא ישתעבד בהם עוד, היד ה' תקצר מהכניע לבו של פרעה להודות הדבר גם כי יאמרו אליו בפירוש, הלא אם לא יספיקו בזה עשר מכות, יוסיף עוד עליהם כהנה. וזה באמת ענין, שראוי שישפיקו ממנו ישראל בשלמותו של משה, ואף על פי שהאמינו בו במשה בתחילה על פי האותות כמו שאמר ויאמן העם, שהיה להם לספק אם הוא שליח השם יתברך כמו שאמרנו, למה ירא מהגיד לפרעה הדבר כמו שהוא. וזה באמת ענין שתום צריך להתבאר.

ואפילו אם נדחוק בזה, ונאמר שעשה כן כדי להראות קושי ערפו של פרעה, שגם בדבר הקל ימאן לשמוע בדבר השם יתברך, עדין נשאר לנו מקום ספק גדול, באמרו (שמות יא ב) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגוי כלי כסף וכלי זהב. וזה באמת יראה ענין זר או תמוה מאד, שאף על פי שאנשי מצרים היו חייבים להם שכרן שנשתעבדו בהם כמו שאמרו בסנהדרין (צא א), לא היו ראויים לבא עליהם בעקבה ובדרכים של אנשי רמיה. שאפילו לא היתה ידם תקיפה עליהם, לא היה ראוי לעשות כן, וכל שכן אחר שיד ה' יתברך תקיפה וחזקה עליהם, למה הוצרכו לעשות כן, כי אם לומר תנו לנו שכרינו שנשתעבדתם בנו כך וכך ממון. והרי אמרו חכמינו ז"ל (ב"ק כז ב) אל תיכנס לחצר חברך ליטול את שלך שלא ברשות שלא תראה עליו כגנב, אלא שבור את שיניו ואמור לו שלי אני נוטל. וכל אלו הדברים מתמיהין בעצמם, וראוי שיפול ספק מצידין לישראל בנבואתו של משה.

אבל היתר אלו שני הקשרים, הוא דבר אחד, שמדרכי השם יתברך הוא להביא עצות מרחוק להפיל (שונאתו) [שונאיו] בדינו ולקחת נקמתו מהם... וה' יתברך כיוון ורצה לדון כל המצריים בדבר אשר זדו על ישראל, כמאמר יתרו (שמות יח יא) עתה ידעתי כי גדול ה' וגוי' כי בדבר אשר זדו עליהם, ורצה להביאם בענין שהם בבחירתם יכנסו במים וימותו שמה. ואילו הודיע משה לפרעה הענין בתחילה, שהגיע קיצם להגאל, אין ספק שהיה מסכים בכך מתוקף המצוה, ולא היה רודף אחריהם עוד, כי למה ירדפם אחרי שבעודם ברשותו פטרם ושלחם מאתו, [לפיכך] לא רצה השם יתברך שיאמר משה לפרעה הענין כאשר הוא, אבל שיאמר שהם הולכים דרך שלשת ימים לזבוח, שכאשר יגידו לו אחר כך כי ברח העם, יחשוב פרעה מה שחשב, וכן היה ראוי אליו לחשוב שכל מה שעשה משה רבינו עליו השלום לא בא מאת השם יתברך, אבל נעשה בעקבה וברמיה, כי לולא כן, למה יגנוב לבבו לאמר שאינם הולכים רק לזבוח.

ולזאת הסיבה עצמה צוה וישאלו איש מאת רעהו, שעם היות שממונם היה מותר להם, ויכולין לקחתו, צוה שיבאו בעקבה, שאף על פי שיהיה זה לישראל דבר זר, וזה אמרו (שמות יא ב) דבר נא באזני העם, ואין נא אלא לשון בקשה (סנהדרין פט ב), והוא כאומר ידעתי שהם אנשי חיל שלא יחפצו במרמות ותוך, עם כל זה תחלה פניהם בשמי שיעשו ככה, ולא ישאלו למה. וכאשר הוגד למלך מצרים ולעמו שישראל בורחים, אין ספק שחשדום באנשי דמים ומרמה, שאם לא כן למה יתנכלו אליהם בדברים האלה, וכל זה הניעם בלי ספק לרדפם. שאילו אמר משה תחילה שישלחם ולא ירדפם עוד, ושיתנו להם שכרם גם כן, אין ספק שאחרי היות כן, לא היו זזים ממקומם.

וכונת כל אלו הדברים, היתה נעלמת מישראל, ואולי גם ממשה. ולסיבת כל זה היה ראוי שיספקו ישראל בשליחותו של משה, אף על פי שהאמינו בו בתחילה. והוא שרמזו ואמר (שמות יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה וגוי', כלומר אז הכירו שכל מה שהיו מופלאים ממנו תחילה ומסתפקים בו, לא היה, רק לסבב שמצריים עצמם יכנסו בים.

ולזאת הסיבה בעצמה הוא שכתוב בקריעת ים סוף (שם כא) ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וגוי', ואין ספק כי הרוח הזה לא היה מספיק לקרוע את הים, אבל רצה השם יתברך להטעות פרעה, שיחשוב שהפעל ההוא היה טבעי לא נס, שאלולי היה חושב כן, לא היה רודף אחריהם. ואין להפליא, איך היה מדרכי ה' יתברך להטעותו בזה, שהוא הטעהו ביותר מזה, כשצוה שיחנו ישראל לפני פי החירות (שם ב), כדי שיאמרו יראתם תבעה עלבונם כמו שאמרו רבותינו ז"ל (מכילתא על הכתוב שם). והנה הותרו בזה ספיקות רבות, שראוי לכל

משכיל שיספקו.

והעולה מכל מה שכתבנו, הוא שמתחילה האמינו ישראל במשה על פי האותות, ואם כן כבר ידענו הדרך אשר ראוי שיאמן בו הנביא. ולזה הספיק אליו באמרו (דברים יח טו) נביא מקרבך מאחיך כמוני, כלומר שנתאמת נבואתו כאשר נתאמתה נבואתי. ומה שכתב בקריעת ים סוף (שמות יד לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, הוא מה שהותרו מהם הספקות, ונתבררו להם המבוכות שנפלו באמצע, כי דרכי ה' נשגבים מאד, אשר אם יאמר החכם לדעת, לא יוכל למצוא. והנה אנו רואים בגאולה זו של מצרים, שבאותה עת בעצמו שהיתה הגאולה ובה היו רואים עצמם נגאלים, ועם כל זה היו רואים פעלים ומעשים שהם סיבת גאולתם, ואף על פי כן היו נלאים לעמוד על סיבתם עד שגילה ה' יתברך ענינם. כל שכן אנחנו, שראוי שנהיה סכלים יותר בגאולה עתידה. מפני זה כתב הרמב"ם ז"ל (מלכים י"ב:ב') שלא יודעו הדברים ההם איך יהיו עד שיהיו.

ספר הניצחון נ"א

נלכה נא דרך שלשת ימים וגו': מה שלא אמרו שלחינו לחפשי להודיע רשעתו של פרעה ששאלו ממנו בתחילה רק דבר קטן. ואפילו הכי לא שמע לקול הש"י. אבל לאחר כן אמר שלח עמי ויעבדוני ולא אמר ויזבחו אלא ויעבדוני כלוי יעבדו לי ולא לך וכן לבסוף אמר סתם ואחר כן אצא וגו'.

עקדת יצחק שער ל"ה

(ט) ועתה נלכה נא דרך שלשה ימים וגו' ואני ידעתי וגו' ושלחתי את ידי וגו' ונתתי את חן העם וגו', זאת היתה עצה עמוקה אלהית, להראות לכל חוזק לבו וקושי ערפו של פרעה הידוע אליו, אשר עליו יצדקו משפטי השם יתב' ומכותיו הנאמנים אשר ישלח בו ובעמו, והוא כאשר צוה שלא יבקשו ממנו רק שירפה מהם כעשרה ימים, ללכת שלשת ימים במדבר לזבוח לאלהיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע, וכל שכן אם יאמרו לו לשלחם כלה. וזה אומרו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך כי ידעתי את מריו ואת ערפו הקשה.

אברבנאל שמות ג'

השאלה הט"ז באמרו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים איך צוה יתברך למרע"ה שיאמר בשמו דבר כזב ושקר ויותר טוב היה שיאמר בביאור שלח את העם מתחת סבלות מצרים ומה תועלת היה בספור הזה אחרי שפרעה בעל כרחו ישלחם מארצו ולא מפאת דבריהם. וכבר העיר הר"ן על זה הספק בדרשותיו והשיב שעשה הב"ה זה כדי שירדוף פרעה אחרי בני ישראל כאמרו כי ברח העם ודבריו בלתי מספיקים כי הנה לא קצרה יד ה' מהקשות לב פרעה לשירדוף אחריה מבלי שיצטרך להונאת דברים שהוא דבר בלתי ראוי בחק היושר האלהי והספק הזה יפול גם כן במאמר ושאלה אשה משכנתה וגו' ועליו השיב הר"ן גם כן התשבה הנזכרת והוא מבואר שיתחייב לו הביטול אשר זכרתי. ועוד שאין עתה עת המעשה עד סוף המכות במקום אשר נאמר דבר נא באזני העם וישאלו אם כן בתחילת השליחות מבלי צורך למדו דבר שקר העוה... ואמנם למה צוה הב"ה שיאמרו לפרעה דרך שלשת ימים כבר כתבתי דעת הר"ן בו בדרשותיו שהוא כדי

שיתפעל אחר כך לב פרעה כאשר לא ישובו אחרי ג' ימים מהמדבר באמרו כי בורח הוא כי אם היה מתחלה שולח אותם בהחלט מבלי תנאי שיחזרו אחר אותו זמן מוגבל לא היה רודף אחריהם ולא היה נטבע בים סוף הוא וכל חילו. ויותר נכון אצלי לפי שעשה הב"ה כן כדי להראות לבני אדם חוזק לב פרעה וקושי ערפו ושעליו יצדקו משפטיו ודיניו ומדותיו על פרעה ועל מצרים יען וביען לא בקשו ממני ללכת כי אם דרך ג' ימים לזבוח לאלוהיהם ומסתמא יובן מדבריהם שאחר כך ישובו ולא שמע אל תפלתם ואל תחנתם וכ"ש אם יאמרו לו לשלחם כלם שבלי ספק לא יאבה להם ולא ישמע להם הנה מפני זה צוה למרע"ה שתהיה בראשונה שאלתו ובקשתו דבר מועט דרך ג' ימים להבחין בו ערפו ומצחו הקשה וז"ש מיד ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה כלומר ועם היות השאלה הזאת דבר מועט אני ידעתי רוע לבבו שלא יכנע גם לדבר המועט ההוא ועכ"ז לא אמר שאחרי ג' ימים ישובו אלא שילכו במדבר דרך ג' ימים וכן היה שהלכו שם כל אותו זמן וזמנים אחרי הנה אם כן לא שקר משה בדבריו אבל העלים הכוונה מפני אותה סבה שזכרתי והוא אמרו מיד ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגוי ופי' הפסוק הזה כך הוא אצלי ואני ידעתי שלא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ברצונו וגם ידעתי שלא תלכו ביד חזקה ר"ל של ישראל שלא יעצרו כח עם היותם אוכלוסים רבים להלחם במצרים ולעלותם מן הארץ ביד חזקה ובזרוע נטויה שלהם הנה א"כ לא יצאו ברצון פרעה וזרועם של ישראל ג"כ לא יושיע למו האמנם יצאו באופן אחר והוא שאשלח ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבן ואח"כ ישלח אתכם ואל תחשוב שמפני זה יהיו בני ישראל שנואים מהמצרים כי אנכי אתן את חן העם הזה בעיני מצרים באופן שכאשר תלכו משם לא תלכו ריקם כי תשאל כל אשה יהודית משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ובוזה יהיה ליש' שכר חלף כל כלי בתיהם הכבדות אשר יעזבו בבתיהם לשכניהם וז"א ונצלתם את מצרים שיהיה לכם התנצלות גדולה לפני כל מי שיגנה פועל זה מפני שכבר עזבתם אצלם כל נכסיכם וגם מפני השעבוד שנשתעבדו בכם ואין התנצלות גדולה מזו וגם על הדבר הזה כתב הר"ן שגזר הב"ה בו כדי שבעבורו ירדפו המצרים אחרי בני ישראל ויהיו נטבעים בים סוף וסבה נכונה היא. האמנם במעמד בין הבתרים כבר נאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול ולכן אין המלט מהיות הדבר הזה להם חלף עבודתם.

MODERN TEXTS

הרכסים לבקעה שמות י"א:ב'

וישאלו – חק מעולם היה להעניק המשולח, ונאמר אלמנות שלחת ריקם, כי עתה ריקם שלחתי, ופלטתם אמרו לא תשלחנו ריקם על הארון. והקב"ה ידע כי המצריים יעברו חק זה. גם ידע כי יצאו ישראל בחפזון ואין עת לקחת מיד מצרים מאומה. לכן צוה ימים או עשור לפני צאתם לקחת די הענקתם חלף עבודתם הקשה. ובצאתם, בנפול אימת מות על מצרים וגרש יגרשום, יתנו כל אשר להם בעד נפשם למהר לשלחם ויעזבו בלב שלם בידם את אשר השאילום, ועתה במשפט בא לידם.

הכתב והקבלה שמות ג': י"ח

דרך שלשת ימים. הוא ית' צוה שבתחלה יבקש ממנו דבר קטן כזה ללכת דרך ג' ימים, להבחין בו ערפו ומצחו

הקשה, וזה שאמר מיד ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מ"מ להלך כלומר עם היות שבקשה זו הוא דבר קטן ידעתי רוע לבבו שלא יכנע להתרצות גם לזה ועם כל זאת לא אמר לו בבירור שישובו אחר ג' ימים, ולא הוציא משה מפיו דבר שקר (רי"א ורי"ע), עיין דבריהם שהשיבו על האומר שהיתה בקשה זו דרך ערמה כדי שישאלו להם הכסף והזהב והשמלות, ומסבת השאלה הזאת ירדפו אחריהם ויאבדו כולם בקריעת י"ס (ומצאתי דעה זו ברבה), כי הקצור קצרה יד ה' לקיים הבטחת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול באופן אחר שלא בדרך ערמה, ולסבב סבה אחרת להאבידם מן העולם; וגם התורה העידה שלא רדפו אחריהם מסבת כספם וזהבם שהשאלו, ולא אמרו כ"א מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו ולא הזכירו מאבוד הונם ורכושם. והנה אחרי אשר מיאן גם הבקשה הקטנה הזאת שוב שאל משה ממנו כמה פעמים השלוחין הגמורים והחפשיית הנצחית כמו שיבואר אח"ז. וכמ"ש (כאן כ') ואח"כ ישלח אתכם, ישלח בבנין הכבד יורה על החפשיית המוחלטת.

הכתב והקבלה שמות ד': כ"ג

שלח ויעבדני. מלת שלח הוא מן הכבד, כי השי"ן פתוחה והלמ"ד דגושה, וההבדל בין הכבד והקל הוא, שליחות בקל יורה על שליחות בלתי מוחלטת כ"א לחזרה, כמו שלח נא ביד תשלח, שלח העז את מקנך, וישלח יעקב מלאכים, אשלחך אל פרעה, וכל אלה שליחות לחזרת המשולח, אבל שליחות בכבד שליחות לחלוטין ולצמיחות, כמו וישלח את היונה מאתו, לא אשלחך כ"א ברכתני, שלח תשלח את האם, וכן כאן שהוא בכבד על כן המכוון בו שליחות לחלוטין, ותרגומו (ענטלאססען), וכן לשון ויעבדני יבואר ע"ד התואר (אין מיינעם דינסטע טרעטען) לא ע"ד הפועל (מיר דיענען), ר"ל שאין המכוון במלת ויעבדני לעשות לי עבודה מה ואח"כ ישובו אליו, אבל טעמו להיות עבדים לי, להשאר לעולם עבדי ולא ישובו אליך, כענין זרע יעבדנו יספר לה' לדור, וכן כי בהר קדשי יעבדוני בית ישראל, שהמכוון באלה ע"ד התאר, יהיו עבדים, וכמו שהודיע הוא ית' למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. הנה בלשון שלח ויעבדני שאמר לו כמה פעמים הזהירו, לשלחם חפשי לחלוטין ולצמיחות עלמין, אחרי סירובו מלמלאות הבקשה הקטנה ללכת ג' ימים במדבר.

הכתב והקבלה שמות י': י"א

אתם מבקשים. לרש"י בא ההווה במקום עבר והראוי בקשתם, ואם נפרש מלת כי כטעם אם התנאי, כמו כי תפגע שור אויבך, מלת מבקשים על מכונו הראוי, וטעמו אם באמת את עבודת ה' אתם מבקשים (ווען דיזעס איהר פערלאנגעט) ואין מחשבותיכם לרעה לברוח ממנו לגמרי.

הכתב והקבלה שמות י"ב: ל"ב

וברכתם גם אותי. י"א שהלשון מהופך והראוי גם תברכו אותי, וא"צ לזה, ופירושו כמ"ש הרמב"ן כאשר תזבחו להשם אשר אמרתם ותתפללו על נפשותיכם תזכירו גם אותי עמכם לברכני ואת ממלכתי, כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות. לפירושו היה לו לומר דבר זה אחר אומרו לכו עבדו את ה'. והראב"ע פירש כי מלת גם מתחבר עם צאנכם ובקרכם קחו, וטעם וברכתם גם אותי שנתתי לכם זבחים ועולות, ואין זה מבואר במקרא, ולדעתי אין וברכתם שיתפללו בעדו, רק הוא הודעה להם שביציאתם תגיע לו ברכה וטובה גדולה, כי

כבר סבל צרות רבות ורעות מסבת החזיקו אותם עד הנה, ואם יצאו עתה לחירותם גם הוא יצא לחירות מכל העונשים אשר סביב שתו עליו לסבתם, ואין לך ברכה גדולה מזו להיותו מעתה בלי דאגה ופחד פן יתחדשו עליו עוד גזירות מכות ועונשים וכמו שאתם תשאו ברכה ביציאה זו להיותכם נפטרים מעול השיעבוד, ככה תשיגו גם לי ברכה להיותי נפטר מעול צרות העונשים האלה.

הכתב והקבלה שמות י"ד:ה'

כי ברח העם. לשון זה קשה מאוד הלא הוא שלחם, כאשר יאמרו בעצמם מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, ואם נאמר על שלא היה דעתם לשוב אחרי לכתם ג' ימים, במה נודע לו שלא ישובו אחרי עברם במדבר דרך שלשת ימים, כי עדיין לא נכנסו בו, ומאיזה ענין הרגישו שאינם רוצים לחזור, הרי עדיין לא נתרחקו ממצרים דרך שלשת ימים, ועדיין לא הלכו אלא דרך יום אחד, ואם תאמר שאותו מהלך יום ראשון מרעמסס לסכות היה דרך שלשת ימים כמ"ש במכילתא מרעמסס לסכות ק"כ מילין ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום, א"כ למה המתינו עד שעברו שלשת ימים ולא הרגישו מיד אחר יום ראשון, ועוד דרך שלשת ימים במדבר אמרו תחלה והיינו שיצאו מתחומי העיר ויכנסו במדבר, א"כ מהלך יום ראשון מרעמסס לסכות ע"כ אינו מן הענין (ע' רא"ס), ואמר הרי"א בראותם ששבו ישראל אחורנית בדרך אשר הלכו בה, זה יורה כי משה בערמה דבר, ושלא היתה כוונתו לזבוח רק לברוח. והרמ"א אמר כי ברח העם ירצה ברחו מקצה המדבר וישובו אחור מאימת נחש שרף ועקרב שראו שם לכן נזורו אחור, וטעמו כענין סגר עליהם המדבר, ע"כ. ולולי יראתי הייתי אומר כי ברח כאן ענינו מאוסר ומקושר (פערשלאססען, פערשפעררט, פערריגעלט) מענין בריח (ריגעל) המאסר ומקשר הדלתות, וזה כי בחנותם לפני פי החירות שהוא המחוז אשר משם ישפך י"ס אל תוך לשון ים ארוך ורחב הנקרא חירות, ומקום השפיכה הוא מקום צר ולכן נקרא פי החירות, ומקום תחנותם בין מגדל איתם ובין הים, ובפרט לפני בעל צפון והוא בית ע"א העומד לצד צפון של מגדל מצרים, וחשב פרעה שבמקום ההוא בנקל יהרגם כולם כאיש אחד, כי ממגדל הגבוה ילחמו להם וכן מבעל צפון ולא יהיה להם פליטה רק לירד לים ולהטבע בו כי אין להם מקום מפלט לנטות ימין ושמאל, הנה הם חונים במקום שהם מסוגרים וכלואים (אין דער ענגע), וטעם ברח כטעם הפך לבם לשנוא עמו (תהלים ק"א) שהוא לרד"ק כמו נהפך לבם.

שד"ל שמות ג':י"ח

ועתה נלכה נא וגו': אין ספק כי הבקשה הזאת היתה בעקבה כי לא היתה דעתם לחזור; ומאחר שהוא היה מעכבם ומשתעבד בהם בלא שום דין, אין לתמוה אם ציווה ה' להתפתל עם העיקש. והנה אין ספק, שאם כ"כ היה משה מסרב ללכת בשליחות ה', יותר היה מסרב, אם היה ה' מצווהו לומר לפרעה שישלח את ישראל לצמיתות, כי אז לא היה משה מקבל עליו בשום פנים, כי לא ימלאהו לבו לומר לפני המלך. אתה הרעותה לעם הוה ועתה שלחם חופשים לנפשם; ואולי ג"כ שאם היה אומר לו כן, היה פרעה ממיתו גם היה מתאכזר יותר ויותר על ישראל ק"ו ממה שהכביד עולו עליהם באמרו (למטה ה' י"ז): נרפים אתם נרפים תכבד העבודה על האנשים ותבן לא ינתן לבם; וה' לא יהפוך לב בני אדם, ובפרט לב הרשעים הגמורים הראויים לעונש ולא לשכר טוב. ובעל העקדה כתב: זאת היתה עצה עמוקה אלהית להראות לכול חוזק לבו וקשי ערפו של פרעה, והוא באשר ציווה שלא יבקשו ממנו רק שירפה מהם כעשרה ימים ללכת שלושת ימים במדבר לזבוח לאלהיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע, וכ"ש אם יאמרו לו לשלחם כלה, עכ"ל; ואין זה

צודק, כי אמנם עיקר סירובו של פרעה היה מפתח שלא ישוב, כאמרו מי ומי ההולכים (י' ח') לכו נא הגברים (י' י"א), רק צאנכם ובקרכם יוצג (י' כ"ד), כלומר לערבון; ואם היה ירא שלא ישוב עוד, אין להאשימו על זה. ותלמידי מוהר"ר יצחק פארדו משיב, שאם מיד היה פרעה שואל ערבון היה הדין עמו, אבל הוא לא אמר לכו נא הגברים רק אחר המכות, ובהפך בתחילת הענין לא לבד שלא אמר להם תנו לי ערבון שתשובו, אבל התאכזר והקשה עולו עליהם, ובזה הראה רע לבבו.

נצי"ב שמות ג': י"ח

נלכה נא דרך שלשת וגו'. להודות לו ולברכו על הטוב והחסד. ומה שצוה הקב"ה לומר כן שילכו רק דרך שלשת ימים ולשוב, מובן שהיה כדי שיגיע לשאלת כלים בשפע רב. וגם כדי שיגיע מזה לרדיפה אחריהם ויצא מזה קריעת ים סוף. אבל לא צוה ה' לומר משמו שילכו דרך שלשת ימים, שהרי מפי ה' לא יצא דבר אשר לא יהיה כן. אלא המה מעצמם מבקשים זה המשך ויכול להיות שאח"כ לא יניחם הקב"ה לשוב כלל. וע"ע להלן ה' ג'.

נצי"ב שמות ה': ג'

ופי עוד בזה המאמר בשם ה' נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר. דמשמעו בברור שישובו אח"כ. וכך היה סבור פרעה בכל משך המכות. ועוד במכת הערב אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו גו'. אבל כ"ז היה בעוד לא היה מכת חשך ולא מתו עוד קטני אמנה והיו הרבה מכונים עברים משא"כ אחר מכת חשך ומתו בג' ימי אפלה הפחותים. וכל הנשארים היו בזה המשך מתעלים והולכים כמבואר להלן ר"פ וארא ו' ו' וכיון שהגיע למכת בכורות אמר משה לפרעה הלשון שאמר ה' לעיל ד' כ"ב. כה אמר ה' בני בכרי ישראל. ואמר אלך שלח את בני וגו' אז קם המאמר הראשון אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי. ולא היה עוד הדבור דרך שלשת ימים וגו'. ופרעה הבין כ"ז היטב. ע"כ בשלחו כלה שלח לחלוטין. אך עם מצרים לא ידעו מכ"ז כאשר יבואר בפ' בא.

נצי"ב שמות ז': ה'

וידעו מצרים וגו'. אינו מדבר בידיעה שע"י עשר מכות. דא"כ היה לומר כך אחר ונתתי את ידי וגו'. או אחר והרביתי את אתתי וגו'. אלא ג"ז המאמר הוא מסדר הגאולה עד שיגיעו לגאולה שלימה דבאמת במכות עצמם לא נודע כ"כ יד ה' למצרים רק לפרעה שנעשה הכל לעיניו ונוכח כי דבר ה' הוא וכמבואר הלשון בכ"מ למען תדע וגו' אבל כל מצריים לא נוכחו כ"כ. וגם לא שלטו בהם המכות בתוקף עוזה כמו בסמוך לפרעה כאשר יבואר עוד. ומודיע ה' שאחר יציאה מקומית ולא היה עוד גאולה שלימה אלא מפרעה שהוא הוציאם לחרות לגמרי. וכמאמר ה' למשה לפני מכת בכורות. כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה אבל כל מצריים כסבורים היו שישובו לעבודתם ועל מנת כן השאילום כ"כ. אך בהגיעם לים סוף אז כתיב להלן י"ד ד' וידעו מצרים כי אני ה'. שאז ראו הכל את היד הגדולה שנעשה לעיניהם. וזהו דבר ה' כאן. וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים ולא אמר בנתתי את ידי. כי לא היה שם דבר. אלא נטיית היד על הים לשוב על מצרים. אז והוצאתי את בני ישראל מתוכם. יהיה יציאה רוחנית והוא גאולה שלימה וע' להלן י"ב ל"ג.

נצי"ב שמות י"א:א'

כלה, לא יחשוב עוד שישלח על משך ג"י אלא לגמרי יציאה לחרות.

נצי"ב שמות י"א:ב'

וישאלו. שכל מצרים לא ידעו מחשבת פרעה ודבריו למשה וכסבורים שעוד ישובו למצרים וכמש"כ לעיל ז' ה'. ובספר במדבר ר"פ מסעי. מש"ה השאילום ולא היה בזה שמץ עולה שהרי בדין היה להקב"ה לצוות לבוז ג"כ אלא שרצונו ית' היה שיהי' בזה האופן כדי שירדפו אח"כ אחרי ישראל. וכדי שיצאו ישראל בחפזון כמש"כ להלן י"ב י"א. ובס' דברים ט"ז: ג' נתבאר יותר. דעת אלהים אין חקר.

נצי"ב שמות י"ב:ל"א

ויאמר קומו צאו מתוך עמי, ולא אמר מארצי להורות שלא כוון ליציאה מקומית בבד כמו שחשבו עם מצרים כמבואר במקרא ל"ג אלא יציאה לחלוטין והיינו מתוך עמי, כאשר היו רגילים להיות עם חיל מצרים יושבי מבצריו בתום ורעמסס וכמו שביארנו לעיל ו' ו' עפ"י ברייתא דת"כ שהיו עבדים למלוכה ולא לעבדיו, ועתה אמר שיצאו מתוך עמו, והטעם הוא כמו שכתב לעיל ה' ג', וזהו שאמר הקב"ה למשה כשלחו כלה גרש יגרש, וביארנו שלא ישלח על שלשה ימים אלא לחלוטין וע"ע מש"כ ריש פ' בשלח.

נצי"ב שמות י"ב:ל"ה

ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו וגו'. מבואר שרבותא גדולה היה מה ששאלו ומלאו דבר משה מפי ה'. והיינו שיותר טוב היה שלא היו שואלים והיו מודיעים לכל מצרים דבר פרעה להוציאם לחירות. ובל"ס לא היו מסרבים מצרים ע"ז באותה שעה שנפל פחד ה' עליהם ואמרו כלנו מתים. אבל אחרי שמלאו דבר משה ושאלו מוכרחים היו להכחיש להם. וזה גרם שרדפו מצרים אחריהם בעת שנודעו כי ברח העם ולא כמו שהבטיחו לשוב. והיינו דא"י בברכות ד"ט ב' שאמרו למשה ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שחבוש בבה"א והיו אומרים לו בני אדם מוציאין ואתך למחר מבה"א ונותנין לך ממון הרבה וא"ל בבקשה מכס הוציאוני היום ואיני מבקש כלום. ולכאורה אינו מובן המשל שהרי גם בלי שאלת כלים לא היו יוצאין קודם אבל לדברינו מובן יפה שעפ"ז לא הית' גאולה שלימה מאנשי מצרים עד קריעת י"ס.

נצי"ב שמות י"ד:ה'

כי ברח העם. המה כבורחים ומתיראים שמא ירדוף אחריהם. ומזה הי' לפרעה לחשוב שלא אמר משה לישראל בשם פרעה שאמר לגרשם כלה מן הארץ שמורה על חירות גמורה. דא"כ למה המה כבורחים. והיה זה סיבה לרדיפת פרעה. דלולי הגדה זו לא היה רודף במה שנודע כי נבוכים הם בארץ. דמה לו ולהם. ומה איכפת לו ואין דרך מלך לחזור מדבריו אחרי אשר כבר עשהו. אבל אחרי כי הגידו לו כי העם אך כבורח הוא וגם נבוכים הם.

נצי"ב במדבר ל"ג:ד'

ומצרים מקברים וגו'. לפי שבאמת לא נודע למצרים שבדעתם שלא לשוב להשתעבד להם. שהרי ע"מ כן השאילום. ומש"ה רדפו אחריהם כשנודע להם. וכמו שביארנו בס' שמות דרך פרעה המלך גרשם כלה ויצאו מדעתו לחירות. אבל לא מדעת המון עם מצרים. וא"כ האיך יצאו ביד רמה לעיני כל מצרים. ע"כ ביאר הכתוב ומצרים מקברים וגו'. היו עסוקים בדבר צער. וגם באלהיהם עשה ה' שפטים. ע"כ היו נדהמים ומבוהלים מאד. ולא פנו לראות מה שנגד עינם.

מ"ד קאסוטו שמות ג': י"ח-י"ט

נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו – דרישה ראשונה זו אינה עדיין דרישת רשיון ליציאה כללית של כל עם ישראל, אלא רק ליציאת האנשים שישתתפו בהקרבת הקרבנות: הנשים והטף והרכוש יישארו במצרים. לפיכך אין לראות כאן, כמו שחשבו מפרשים אחדים, כוונה להשיג אפשרות של יציאה שלא על מנת לחזור. יש כאן דרישה צנועה ומצומצמת, שבה יפתחו משה והזקנים את המשא והמתן הדיפלומטי עם פרעה, כדי להביא לידי גילוי את הרגשות והרעיונות שבלבו. האלהים מכיר את תעלומות לבו, ויודע מראש שהוא יסרב.

ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה – כלומר אף אם תדרשו את דרישתכם בחוזק יד (רמב"ן). אבל כדי שאפשר יהיה לבריות ללמוד לקח מן המאורעות, מן הצורך יהיה שייראו רגשותיו ורעיונותיו של המלך לעיני כל; וסירובו יוכיח בבירור שהוא עומד בעקשנותו ושמוני וגמור אתו להשאיר בהתמדה את העול הכבד של השעבוד על צווארם של בני ישראל בלי הרף – בזה יוצדק דינו של האלהים.